

in memoriam

IN MEMORIAM

JOSIP FRA LEONARD TANDARIĆ (1935–1986)

Dne 23. siječnja 1986. u Zagrebu je u 51. godini života umro o. fra Leonard, Josip dr. Tandarić, franjevac trećoredac glagoljaš, i istaknuti znanstveni radnik na području lingvistike, posebno na području proučavanja naše liturgijske, biblijske i kulturne glagoljaške baštine.

Svoj životni put započeo je u jednom od najljepših hrvatskih krajolika, na sjevernim obroncima Plješivice, u Kotarima iznad samostana sv. Leonarda, rodivši se 4. svibnja 1935. od oca Josipa i majke Ane rođene Tandarić. Kršten je 23. svibnja iste godine i na krštenju je dobio ime Josip. Kada mu je bilo tri godine, u do tada napušten samostan sv. Leonarda dolaze franjevci trećoreci glagoljaši, koji u crkvi svakodnevno upotrebljavaju staroslavenski jezik, i tu se on kao ministrant po prvi put susreće s glagoljicom, kojoj će posvetiti čitav svoj život.

Osnovnu je školu završio u susjednom selu Manja Vas 1946. godine. Dne 19. rujna 1946. stupa u sjemenište franjevaca trećoredaca na Ksaveru u Zagrebu te pohađa Nadbiskupsku klasičnu gimnaziju na Šalati do petog razreda. Već u 4. i 5. razredu završava tečaj staroslavenskog jezika, koji je za sjemeništarec vodio o. Marko Japundžić. Dne 1. kolovoza 1951. u Krku oblači redovničko odijelo i uzima ime Leonard, te nakon godine novicijata polaže privremene zavjete 3. kolovoza 1952. Nakon toga nastavlja gimnaziju na Biskupskoj klasičnoj gimnaziji u Splitu, gdje maturira 1955. Od 1955. do 1957. služi vojni rok u Križama na Gorenjskem.

Godine 1957. upisuje studij teologije na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu, gdje i diplomira 26. lipnja 1963. Uz studij teologije pohađa od 1957. do 1959. na Historijskom institutu JAZU tečajeve glagoljske i ćirilске paleografije (kod V. Štefanića i V. Mošina) te arhivistike (kod J. Buturca). Za svećenika je zaređen 29. lipnja 1962. u Zagrebu polaganjem ruku Franje kardinala Šepera, a mladu je misu služio u rodnom mjestu Kotarima 8. kolovoza iste godine.

Usporedo sa završetkom studija teologije godine 1961. upisuje na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu studij slavistike (hrvatski jezik i jugoslavenske književnosti), gdje i diplomira 9. veljače 1968. Na istom fakultetu završava postdiplomski studij lingvistike i stječe naslov magistra 30. listopada 1973. (radnja: Jezik sekvencija u hrvat-

skoglagoljskim misalima), te doktorira 26. siječnja 1979. (disertacija: Glagoljaški ritual, mentor prof. dr. E. Hercigonja). Od 1973. radi na Staroslavenskom institutu, odnosno Staroslavenskom zavodu „Svetozar Ritig“ u Zagrebu, najprije kao znanstveni asistent pa viši znanstveni suradnik, da bi 1984. bio izabran u najviše znanstveno zvanje znanstvenog savjetnika. Premda osjeća poteškoće sa zdravljem, tiho i marljivo radi, objavljuje radove u brojnim časopisima i sudjeluje na brojnim znanstvenim skupovima u zemlji i inozemstvu.

Uz znanstveni rad na području slavistike i lingvistike ne zapašta ni teološko usavršavanje i revno živi svoj redovnički život. Od 1966. do 1968. upravitelj je samostana u Herceg-Novom, a od listopada 1968. do smrti član je samostana sv. Franje u Odri, gdje na sjemenišnoj gimnaziji predaje hrvatski i latinski jezik do 1973. Od 1973. do 1978. predaje hrvatski jezik i na Institutu za crkvenu glazbu pri Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu. Usput završava i postdiplomski studij teologije, 1963/64. i 1974/75.

Od 1979. zdravlje mu se naglo pogoršava i tu započinje njegov križni put (tri puta tjedno na hemodijalizu), put pročišćenja i oslobađanja od tijela. Uza sve to savjesno i marljivo radi koliko mu snage dozvoljavaju i kao redovnik-svećenik i kao znanstvenik. Zadnja mu je godina bila posebno ispunjena patnjama (uz potpunu insuficijenciju bubrega otkriva se i inoperabilni karcinom na mjehuru). Bio je pacijent u najpunijem smislu te riječi, bio je „pacijent“ u medicinskom smislu, ali i patnik i strpljiv, podnoseći mukotrpan život (prema Divkovićevu rječniku) strpljivije, moglo bi se reći, i od samog Joba, jer Job je pjevao svoje žalopojke, a on je trpio šutke, dok svoju dušu nije predao Bogu 23. siječnja 1986. u 13 sati u bolnici Rebro.

Pokopan je u redovničku grobnicu na zagrebačkom groblju Mirogoj 28. siječnja 1986. Sprovodne obrede vodio je o. Vlatko Badurina, provincijal franjevac trećoredaca, a prisutan je bio velik broj pokojnikovih prijatelja i znanaca iz crkvenih i znanstvenih redova. Ispred mrtvačnice od njega su se oprostili njegov kolega i gvardijan fra Anđelko Badurina u ime provincije, dr. Ivan Golub u ime Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Zagrebu (koji je tom prigodom proglasio da mu je Fakultet podijelio počasni doktorat iz teologije), dr. Anica Nazor u ime Staroslavenskog zavoda „Svetozar Ritig“ i dr. Branko Fučić u ime kvarnerskih glagoljaša. Nad grobom su svoje izraze zahvalnosti pokojniku izrekli o. Bernard Rubinić u ime rodbine i sumještana, vlč. Ladislav Loina u ime župe Odra i dr. Mile Bogović u ime riječke glagoljaške metropolije.

Znanstveni interes za glagoljicu Tandarić je pokazao još u novicijatu proučavajući jedan fragment pergamene pisan glagoljicom, koji je pronašao kao uvez jedne latinske knjižice iz 17. stoljeća, te ga je i publicirao u Vjesniku provincije 1953. Još kao student slavistike od 1962. radi na izradi Rječnika staroslavenskog jezika hrvatskog tipa, kojemu je kasnije i član redakcije, za koji je vadio riječi iz najstarijih i najteže čitljivih izvora.

Svoj znanstveni interes posebno je usmjerio na glagoljaški obrednik i homilijar, jer glagoljaši te priručnike nisu imali razrađene kao cjelovite zasebne kodekse, nego ih je trebalo rekonstruirati iz više drugih različitih kodeksa. Obrađivao ih je temeljito, sa svih aspekata, a posebno s liturgijskog.

„Tandarić je sabrao ritualne tekstove iz svih glagoljskih rukopisa i tiskanih knjiga i sastavio prvu potpunu bibliografiju ritualnih tekstova. Otkrio je da dio hrvatskoglagoljskih tekstova potječe iz najstarijeg razdoblja slavenske pismenosti i da su prepisani iz staroslavenskih matica srodnih Sinajskom euhologiju. Za neke tekstove pretpostavlja se da su iz grčkog mogli biti prevedeni i u nas, a za većinu je utvrdio da su zapadnog porijekla, prevedeni iz latinskih izvora i da su u glagoljaški ritual ulazili u različito vrijeme od 12. do 15. stoljeća i različitim putovima sa sjevera – iz Francuske i Bavarske, što se do njegovih istraživanja uglavnom naslućivalo. Josip je Tandarić proučavao jezik ritualnih tekstova, u prvom redu mladih, onih koji nisu naslijeđeni ni prepisani iz staroslavenskih matica, već su prevedeni u nas, od naših ljudi. Jezičnom obradbom tih ritualnih tekstova pokazao je da su oni pisani normiranim staroslavenskim jezikom, što znači da su glagoljaši prevodioci dobro znali oba jezika – staroslavenski na koji su prevodili i latinski s kojega su prevodili. Time je dao originalan i po egzaktnoj argumentaciji izvanredno vrijedan prilog diskusiji u vezi s pitanjem poznavanja jezične norme u hrvatskoglagoljskih prevodilaca i pisaca” (dr. Anica Nazor u nadgrobnom slovu). Glagoljaški je ritual bio i predmet njegove doktorske disertacije, a njena je posebna vrijednost, kako kaže prof. dr. Eduard Hercigonja u svojoj ocijeni, što se „J. Tandarić dokumentirano suprotstavlja uopćenim, nepovijesnim shvaćanjima o bijedi, zapuštenosti, nesposobnosti i neukosti glagoljaša. A poznato je da takva neutemeljena shvaćanja žive u hrvatskoj književnoj historiografiji (i ne samo književnoj) od Jagića preko Broza, Šurmina, Medinija i drugih sve do u naše dane. Njome je ... osjetno proširen vidokrug naših spoznaja o utjecajima koji su se ukrštavali u hrvatskoglagoljskoj liturgijskoj knjizi, o vezama hrvatskog kulturnog kruga s Istokom i Zapadom Evrope... te da osim vremenske retardacije nema govora o stvarnom zaostajanju naših glagoljaša za latinskim klerom...”

Premda je umro mlad, u naponu snage, iza sebe je ostavio veoma brojnu bibliografiju znanstvenih i stručnih radova (više od 75 jedinica), koju donosimo ovdje u prilogu. Posebno smo mu zahvalni za „Čini misi” (izdanje Kršćanske sadašnjosti, Zagreb 1980), gdje je na staroslavenski jezik hrvatske redakcije preveo sva četiri kanona i još neke službe. Kada je na znanstvenom simpoziju „Glagoljaštvo otoka Krka” u Vrbniku 10. listopada 1980. godine predstavljao taj svoj prijevod, svoje je izlaganje započeo riječima starca Šimuna „Nine otpuščaješi raba svojega Gospodi, po reći svojoj v’ mire...” Međutim, Gospod ga tada još ne otpušta, a on poput vjernog sluga iz evanđeoske parabole nastavlja strpljivo svoj hod, radeći i dalje, i vjerujemo da je sada dočekan riječima „Rabe dobri i verni, vnidi v’ radost gospodina svojego.”

BIBLIOGRAFIJA VAŽNIJIH OBJAVLJENIH RADOVA J. L. TANDARIĆA

RASPRAVE I PRILOZI

Grafički znaci prve hrvatske tiskane knjige. *Slovo* 14/1964, 110–120.

Misal po zakonu Rimskoga dvora. Zagreb 1971, pretisak (stručni suradnik).

Sadržaj Misala (s bibliografskim pregledom biblijskih čitanja). Misal po zakonu Rimskoga dvora, Zagreb 1971, III–XIV.

Grafički znakovi Prvotiska. *Misal po zakonu Rimskoga dvora*, Zagreb 1971, LXI–LXVIII.

Jezik sekvencija u hrvatskoglagoljskim misalima. Magistarska radnja. Zagreb 1973, 182, I–VI (strojopis).

Novi staroslavenski misal. Prigodom izdanja Rimskog misala slovenskym jezykem, v Olomuci 1972. *Slovo* 23/1973, 205–210.

Sveci i svetost u hrvatskoj književnosti. *Bogoslovska smotra* 44/1974, 1, 131–134.

Još jedan odlomak prvotiska misala iz 1483. *Slovo* 25–26/1976, 389–391.

Hrvatski glagoljaši i staroslavenski jezik. *Istra* 14/1976, 1, 15–18.

Kožičićev psaltir. Pretisak. Zagreb 1976. (Transkripcija Psaltira i pogovor: Grafički znakovi i transkripcija teksta).

Franjevački elemenat u hrvatskoglagoljskim liturgijskim knjigama. *Kačić* 9/1977, 141–145.

Neke osobitosti hrvatskoglagoljaškoga prijevoda Evanđelja. *Istra* 16/1978, 1–2, 16–20.

Staroslavenski jezik hrvatskih glagoljaša. *VIII međunarodni slavistički kongres. Prilozi HFD*, Zagreb 1978, 115–124.

Hrvatskoglagoljski Padovanski brevijar. *Slovo* 27/1978, 129–147.

Glagoljaški ritual. Doktorska disertacija. Zagreb 1978, 178.

Problem prepjeva starih tekstova u „Sv. Ceciliji”. *Sv. Cecilija* 48/1978, br. 2–3, 114–115.

Senjski ritual iz 1507. i njegovo mjesto u glagoljskoj pismenosti. *Croatica Christiana Periodica* 3/III, 1979, 185–189.

Glagoljska pismenost u srednjovjekovnoj Bosni. *Nova et vetera* XXIX, sv. I, 1979, 199–203. (Također: Povijesno-teološki simpozij u povodu 500. obljetnice smrti bosanske kraljice Katarine, Sarajevo 1979, 47–51).

Hrvatskoglagoljski ritual. *Slovo* 30/1980, 17–87.

Glagoljaštvo otoka Krka. Znanstveni simpozij, Vrbnik, 10–12. X. 1980. *Croatica Christiana Periodica* 6/IV, 1980, 92–93.

Osobine krčkih glagoljskih liturgijskih kodeksa. *Croatica Christiana Periodica* 6/IV, 1980, 136–140.

Tekstološka istraživanja hrvatskoglagoljskih liturgijskih spomenika. Međunarodni naučni skup Tekstologija srednjovekovnih južnoslovenskih književnosti, 14–16. XII 1977. SANU, Beograd 1981, 129–135.

Hrvatski marijanski oficiji. *Advocata Croatiae*. Zbornik radova hrvatske sekcije VIII. međunarodnog mariološkog i XV. marijanskog kongresa, Zaragoza, 3–12. 10. 1979. (*Teološki radovi 12*). Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1981, 107–111.

Die Marienverehrung in den kroatisch-glagolitischen Liturgiekodices. De cultu Mariano saeculis XII–XV. *Acta Congressus Mariologici-Mariani Internationalis Romae anno 1975 celebrati*. Vol. II, Romae, PAMI, 1981, 201–211.

Od Ohrida do Krbave i Roča. (Obredni tekstovi Euhologija sinajskoga u hrvatskoglagoljskim misalima). *Istra* 19/1981, br. 5–6, 46–50.

Ordo missae u pariškom zborniku Slave 73. *Slovo* 29/1979, 5–30.

Marijino štovanje u hrvatskoglagoljskim liturgijskim kodeksima. *Bogoslovska smotra* 52/1982, 329–337.

Oživljavanje hrvatske redakcije staroslavenskog jezika u bogoslužju. *Kačić* 14/1982, 333–340.

Hrvatskoglagoljski Apostol između Istoka i Zapada. *Croatica* 19/1983, 155–166.

Crkvenoslavenska jezična norma u hrvatskoglagoljskom ritualu. *Slovo* 32–33/1983, 53–83.

Prvotisak senjske glagoljske tiskare u samostanu franjevac konventualaca u Cresu. *Croatica Christiana Periodica* 11/VII, 1983, 184–185.

Tekstološka istraživanja hrvatskoglagoljskih liturgijskih spomenika, SANU, Naučni skupovi, knj. 10, Beograd 1981, 130–135.

Hrvatskoglagoljski ritual, *Slovo* 30, Zagreb 1981, 17–87.

Osobine krčkih liturgijskih kodeksa, *Croatica Christiana Periodica*, br. 6, Zagreb 1981, 136–140.

Hrvatskoglagoljski tiskani brevijar iz 1491, *Slovo* 34, Zagreb 1985, 125–158.

Zajednički korijen hrvatskih marijanskih oficija na početku 16. stoljeća, *Slovo* 34, Zagreb 1985, 257–261.

Oživljavanje hrvatske redakcije staroslavenskog jezika u bogoslužju, *Kačić* 14, Split 1983, 333–340.

Crkvenoslavenska jezična norma u hrvatskoglagoljskom ritualu, *Slovo* 32–33, Zagreb 1983, 53–83.

Belić, Stjepan, *Hrvatski biobibliografski leksikon*, Zagreb 1983, 615.

Berčić, Ivan, *Hrvatski biobibliografski leksikon*, Zagreb 1983, 678–679.

Juraj iz Slavonije, *Croatica Christiana Periodica*, 13, Zagreb 1984, 1–23 (s. F. Šanjekom).

Rimski misal... Čin misi s izbranimi misami. Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1980, str.

64 (crkvenoslavenske hrvatske redakcije, u latiničkoj transliteraciji, službeni liturgijski tekst, prijevod s latinskoga).

RECENZIJE I OSVRTI

Slovo, Časopis Staroslavenskog instituta u Zagrebu. *Zbornik za slavistiku* 2/1971, 173–176.

Hrvatska književnost srednjega vijeka (Pet stoljeća hrvatske književnosti, 1). *Zbornik za slavistiku* 3/1972, 171–173.

Slovo, Časopis Staroslavenskog instituta „Svetozar Ritig”. *Zbornik za slavistiku* 4/1973, 187–192.

Missale Hervoiae ducis Spalatensis croatico-glagoliticum. Editionem curaverunt B. Grabar, A. Nazor, M. Pantelić. Zagreb – Ljubljana – Graz, 1973, I–II. *Bogoslovska smotra* 44/1974, 625–627.

Faksimilirano i kritičko izdanje Hrvojeva misala. *Croatica* 6/1975, 241–245.

Missale Hervoiae ducis Spalatensis. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, god. 19, br. 1–4, 113–115.

K. M. Kuev, Azbučnata molitva v slavjanskite literaturi. *Slovo* 25–26/1976, 419–421.

D. Ivanova-Mirčeva-Ž. Ikonomova, Homilijata na Epifanij za slizaneto v ada. *Slovo* 25–26/1976, 421–424.

N. Radovich, Analisi insiemistica del lessico slavo-ecclesiastico antico, *Slovo* 25–26/1976, 428–430.

J. Fućak, Šest stoljeća hrvatskoga lekcionara u sklopu jedanaest stoljeća hrvatskoga glagoljaštva. *Slovo* 25–26/1976, 432–440.

Balgarski ezik, XI–XXII. *Slovo* 25–26/1976, 447–453.

L. Kretzenbacher, Sudost-Uberlieferungen zum apokryphen „Traum Mariens”, München 1975. *Narodna umjetnost* 13/1976, 186–188.

Hrvatskoglagoljski misal vojvode Hrvoja. (U povodu faksimiliranog i kritičkog izdanja). *Croatica Christiana Periodica* I/1, 1977, 103–105.

G. Birkfellner, Glagolitische und kyrillische Handschriften in Osterreich, Wien 1975. *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 23/1977, 288–291.

J. Vrana, Najstariji hrvatski glagoljski evanđelistar, Beograd 1975. *Slovo* 27/1978, 198–203.

V. Jerković, Paleografska i jezička ispitivanja Čajničkog jevanđelja, Novi Sad 1975. *Slovo* 27/1978, 206–208.

M. Moguš – Ž. Bujas, Kompjutorska konkordancija Razvoda istarskoga, Zagreb 1976. *Slovo* 27/1978, 204–206.

Slovansko jezikoslovje. Nahtigalov zbornik, Ljubljana 1977. *Slovo* 29/1979, 158–161.

Glagoljica izvan knjiga. Branko Fučić, Glagoljski natpisi, Djela JAZU 57, Zagreb 1982. *Croatia Christiana Periodica* 11/VII, 1983, 120–124.

A. A. Kruming, Neizvestnye staropečatnye izdanija glagoličeskogo šrifta v bibliotekah Leningrada. Fedorovskie čtenija 1978. Moskva 1981, 179–185. *Slovo* 32–33/1983, 244–248.

Prva hrvatskoglagojska početnica 1527. (Pretisak i transliteracija). Zagreb 1983. *Slovo* 32–33/1983, 255–261.

Glagoljaštvo otoka Krka, *Croatia Christiana Periodica*, broj 6, Zagreb 1981, 92–93.

Prvotisak senjske glagoljske tiskare u samostanu franjevacu konventualaca u Cresu, *Croatia Christiana Periodica* br. 11, Zagreb 1983, 184–185.

Slovo. Časopis Staroslavenskog instituta u Zagrebu (1–30/1952–1980). *Croatia Christiana Periodica* 8/5, 1981, 102–126.

Znanstveni skup o tekstologiji južnoslavenskih srednjovjekovnih književnosti. *Slovo* 27/1977, 234–235.

Hrvatska knjiga od Prvotiska do sredine 18. stoljeća, *Croatia Christiana Periodica*, 13, 1984, 218–220.

Josip Wajs, 17. X 1865–2. VII. 1959, *Sveta Cecilija*, LIX, Zagreb 1984, 38.

Oživljavanje hrvatske redakcije staroslavenskog jezika u bogoslužju, *Kačić*, 14, Split 1983, 333–340.

In memoriam

Robert Auty (10. 10. 1914 – 18. 8. 1978). *Slovo* 29/1979, 137–138.

Ivan Ostojić, *Slovo* 31/1981, 133–134.

Andelko BADURINA